

A mátraverebélyi Kő-szirt hegy növényzete

SRAMKÓ Gábor

H-3070 Bátonyterenye, Iskola u. 13. 4. 2.

Bevezetés

1996 óta végzek florisztikai megfigyeléseket a Mátraverebély község melletti Kő-szirt hegyen. Ezek alapján szeretném e még fel nem tárt és védelem alatt nem álló terület növényzetét bemutatni, amely a löszgyepi fajok hasonlósága alapján a gyöngyösi Sár-heggyel rokon, bár kevésbé fajgazdag. Társulásai többé-kevésbé a természeteshez közel állók. Ezt jelzik a védett és természetközeli állapotokat tükröző fajok is. Az általam megtalált edényes növényfajok száma 194, ebből védett 13, természetes, illetve természetközeli állapotokat tükröző 150, ami az összes növényfaj 77,3 %-a (SIMON 1984, 1989). Az antropogén behatások (kőfejtés, legeltetés, majd sárkányrepülőzés) miatti leromlás érzékelhető. A növénytársulások megnevezésében BARTHA és mtsai. (1995) valamint KOVÁCS (1995), a növényfajok megnevezésében pedig SIMON (1992) munkáit követem.

Természetföldrajzi jellemzők

A Kő-szirt hegy a Cserhát része; Mátraverebély mellett, a Zagyva jobb partján helyezkedik el. Az É-ÉK–D-DN-i irányban szalagszerűen elnyúló főgerinc legnagyobb magassága 346 m. A hegy egy miocén kori rétegvulkán, melynek anyagát piroxénandezit adja (JUHÁSZ 1987). A fő tömeget alkotó szórt, változatos megjelenésű andezittufát egy hosszú hasadékot kitöltő andezittelér töri át. Ennek anyaga is piroxénandezit, amely tömöttebb szövetű és murvásodó. Ez az alapkőzet Ca-ban nem szűkölködő talajok képződésére is alkalmas (LÁNG 1967). Ez magyarázhatja azt a tényt, hogy a hegyen a szilikát alapkőzetre jellemző fajok mellett nagy számban előfordulnak meszes talajt kedvelők is. A pliocén korban a Zagyva-völgy egy vékony lösztakarót kapott, amely azonban a hegyek északi oldalain barna, jégkori agyaggá alakult át (LÁNG 1967). Valószínűleg ez a folyamat zajlott le a Kő-szirten is, ugyanis a löszgyepi fajok főként a hegy déli lejtősztyepprétein fordulnak elő. A hatvanas évekig a hegy keleti oldalán kőfejtés folyt, ami miatt meredek sziklakibúvások kerültek felszínre. Ezeken már beindult a szekunder biotikus szukcesszió. A terület éghajlatának jellemzőit a környező alacsony középhegység: a Cserhát határozza meg. Az évi középhőmérséklet kb. 9 °C. A csapadék évi átlaga száken 600 mm (LÁNG 1967).

A hegy vegetációja

A terület növényföldrajzilag a magyar flóratartomány (Pannonicum) Északi Középhegység flóraidékének (Matricum) Neogradense flórajárásába tartozik (SOÓ 1964). A hegyet többnyire tölgyesek borítják. Legnagyobb állományokban a teljes nyugati oldalt beborító cseres-kocsánytalan tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris*) találhatóak. Ennek délyugati, alsóbb részén néhány kisebb foltban a tatárjuharos-lösztölgyeseket (*Aceri tatarico-Quercetum pubescenti-roboris*) idéző erdőrészeket találhatók. A hegy déli, délkeleti, keleti oldalának meredek, érintetlenül hagyott részén melegkedvelő tölgyesek (*Corno-Quercetum pubescenti-petraeae*) figyelhetők meg. Az erdőkhöz képest kisebb területet foglalnak el a pusztafüves lejtők, amelyek leginkább a szubkontinentális lejtősztyepprétek (*Pulsatillo-Festucetum rupicolae*) jegyeit mutatják. Fajösszetételük változatos, mert a szilikát-lejtősztyepprétekre jellemző fajokon kívül megtalálhatók itt a löszgyepek és a mészkőgyepek fajai is; behúzódnak ezekre a körülvevő tölgyesek növényei, valamint a bolygatást, emberi beavatkozást jelző fajok is jelen vannak bennük. A keleti oldalon a kőfejtés miatt a felszínre kerültek az andezittufakőzetek, amelyek meredek, nyílt sziklafalakra és kisebb-nagyobb platókra tagolódnak. Ezeken másodlagos nyílt szilikát-sziklagyepek (*Asplenio-Festucion pallentis*) alakultak ki. A sziklagyepek felett -az egykori kőfejtő határain túl- található a hegy andezittelérjét, amelyen tömeges a *Poa pannonica subsp. scabra*. A sziklagyepek alatt – az egykori bányabejárat helyén – meglehetősen leromlott töviskással (*Pruno spinosae-Crataegetum*) találkozhatunk. Az egész hegyet körülvevő kaszálórét (*Arrhenatheretalea*) a hegy délebbi lejtősztyeppréjének alsó régiójába is felhatol. A következőkben a társulásokat, és a bennük megtalált jellemző, ritka, illetve védett fajokat szeretném bemutatni.

A társulások jellemzői, növényfajai

A szilikát-sziklagepekből a páfrányok teljesen hiányoznak, jellemző növényei a *Jovibarba hirta*, a *Poa pannonica subsp. scabra*, a *Melica ciliata*, a *Sedum acre*, a *Seseli osseum* és a *Festuca pseudodalmatica*. A köfejtés előtt az ezen területet borító melegkedvelő tölgyes maradványait őrzi a néhány *Quercus pubescens*; az elszaporodott cserjék, mint a *Cornus mas*, a *Crataegus monogyna*, a *Ligustrum vulgare* és a *Prunus spinosa*; valamint a lágyszárúak közül a *Teucrium chamaedrys*, az *Origanum vulgare*, a *Verbascum austriacum*, a *Chrysanthemum corymbosum* és a *Geranium sanguineum*, amelyek a sziklaplatókon figyelhetők meg. Itt él a hegy *Aster amellus* populációja is. Az ezek feletti andezitteléren tömeges a *Poa pannonica subsp. scabra*, amely növény egyébként mindazon helyeken megjelenik, ahol a csúcson futó andezittelér a felszínre kerül. Ezeken a sziklafalakon hajt az *Allium montanum* is. A hegyen a szubkontinentális lejtősztyepprétek több foltban – a hegy gerincén, illetve a Déli lejtőjén – fordulnak elő. Fajösszetételük változó, konstans növényei a *Pulsatilla pratensis subsp. nigricans*, a *Galium glaucum*, a *Festuca rupicola*. (A *Pulsatilla montana* előfordulása kérdéses, míg az *Inula ensifolia* hiányzik.) A szilikát sztyepprétek fajai – *Linaria genistifolia*, *Galium verum*, *Potentilla recta*, *Melica ciliata* – mellett a mészkőgyepekre jellemzők is megfigyelhetők a hegyen, mint a *Cleistogenes serotina*, a *Stipa pulcherrima*, a *Sanguisorba minor*, az *Eryngium campestre*, a *Galium glaucum*. A közeli tölgyesek fajai is behúzódnak a legtöbb lejtősztyeppréttől állományába, mint a *Cornus mas*, a *Ligustrum vulgare*, a *Rosa gallica*, a *Crataegus monogyna*, a *Corylus avellana*, a *Colutea arborescens*, a *Geranium sanguineum*, a *Peucedanum cervaria*, a *Betonica officinalis*, a *Filipendula vulgaris*, a *Brachypodium pinnatum*, a *Vicia pisiformis*, melyeket más, száraz gyepi fajok is színeznék: a *Veronica spicata*, az *Adonis vernalis*, az *Aster linosyris*, a *Thymus glabrescens*, a *Dorycnium herbaceum*, a *Centaurea spinulosa*, az *Erysimum odoratum* és az *Asparagus officinalis*. A hegy Déli, lösztakarással bíró sztyeppréteiben löszgyepi fajok is előfordulnak, mint az *Echium russicum*, az *Achillea pannonica*, a *Carex stenophylla*, a *Festuca valesiaca*, vagy az *Agropyron intermedium*. Az egyes lejtősztyepprétek eltérőek. A hegy csúcsán, az andezittelér északi letörésének tetején lévő, kb. 20 m²-nyi gyepfolt a terület legbolygatalanabb része, amelyet mind a bányászás, mind a sárkányrepülőzés elkerült. Ez őrzi a hegy *Pulsatilla grandis* állományát, ami körülbelül 30 tő. Megtalálható itt a *Pulsatilla pratensis subsp. nigricans*, a *Seseli osseum*, a *Trifolium alpestre*, az *Aster linosyris*, az *Artemisia pontica*, a *Stipa pulcherrima* és a *Festuca rupicola* is. Az előzőtől déli irányban található, szintén kis kiterjedésű irtásréten tömeges az *Adonis vernalis*, a *Poa pannonica subsp. scabra*, az *Artemisia pontica* és a *Filipendula vulgaris*. A még délebbre, és már délies kitérítésben következő lejtősztyeppréttől egy – az eredeti sztyepprétekkel mozaikos – melegkedvelő tölgyes kiirtásával jöhetett létre, amit a kb. 300 tőből álló *Dictamnus albus* állomány is jelez. Ez a terület már valószínűleg jelentősebb lösztakarással bír, amit a ritka *Echium russicum* itteni előfordulása is jelez, állománya itt kb. 20 tő. Tömegesebbé válik itt a *Festuca valesiaca*, jellemző növényei a *Thalictrum minus*, az *Inula hirta*, a *Cytisus austriacus*, a *Lathyrus latifolius*, a *Carex stenophylla* és az *Agropyron intermedium*. Ugyanez a rét az, amelyet a sárkányrepülőzők felszállópályának használtak, amit az is mutat, hogy a bolygatást jelző fajok is megjelentek. Nagy mennyiségben fordul elő a *Falcaria vulgaris*, az *Agrimonia eupatoria*, a *Calamagrostis epigeios*. A legdélebbi lejtősztyeppréttől a legnagyobb kiterjedésű, lejtőszöge kb. 40°. Az előzőhöz hasonlóan a melegkedvelő tölgyes kiirtásával keletkezhetett, amit a nagy termetű hagyásfák – *Quercus cerris*, *Sorbus torminalis* – is jeleznek. Régebben legeltetésre és kaszálónak használták e területet, mára megindult a beerdősülés, így 1-1,5 m magas cserjék – *Crataegus monogyna* és *laevigata*, *Prunus spinosa* – váltakoznak a füves felszínnel. A gyepszintben tömeges a kb. 20 cm-es *Rosa gallica*, a *Festuca rupicola* és a *F. valesiaca*, az *Agropyron intermedium*, és a *Bothriochloa ischaemum*. Az előző sztyeppréthez hasonlóan a löszborításra utal az *Echium russicum* kb. 10 töves állománya. Itt él a *Carduus collinus*, a *Campanula bononiensis*, a *Dorycnium herbaceum*, valamint a *Genista pilosa*. Sziklakibúvásain megjelenik a *Sedum sexangulare*. Az alsó kaszálórét megegyezik azzal a társulással, ami az egész hegyet körbeveszi. A melegkedvelő tölgyes lombkoronaszintjében a társulásalkotó fák – *Quercus pubescens*, *Quercus petraea* s. l., *Quercus cerris* – kívül megtalálható a *Pyrus pyraeaster*, a *Sorbus torminalis*, a *Sorbus domestica*, az *Acer campestre* is, szálsként egy-két *Acer tataricum* vegyül közéjük. Cserjeszintje dús, benne *Crataegus monogyna*, *Cornus mas*, *Acer tataricum*, *Ligustrum vulgare*, *Euonymus verrucosus* és *europaeus*, *Crataegus laevigata* és *Corylus avellana* található. Gyepszintjéből az Aceri-Quercion fajok hiányoznak – kivéve a *Pulmonaria mollis* – de más Quercetea pubescenti-petraeae fajok, mint a *Clinopodium vulgare*, a *Calamintha sylvatica subsp. sylvatica*, a *Lithospermum purpureo-coeruleum*, az *Origanum vulgare*, a *Chrysanthemum corymbosum*, a *Festuca heterophylla*, a *Dactylis polygama*, a *Carex leersiana*, a *Bracypodium pinnatum*, a *Lathyrus nigricans* és a *Polygonatum latifolium* jelen vannak. Ahol természetes sziklakibúvás van, ott az erdő kiritkul, ezeken a helyeken előfordul a *Dictamnus albus*, a *Rosa gallica* és a *Poa pannonica subsp. scabra*. A hegy

legnagyobb részét borító cseres-tölgyes lombkoronaszintjéből hiányzik a *Quercus pubescens*, legnagyobb borítást a *Quercus cerris* adja a *Quercus petraea* mellett. Egyéb elegyfái az *Acer campestre*, a *Sorbus torminalis*, a *Pyrus pyraeaster*, az *Ulmus minor* és a *Tilia cordata*. A cserjeszintjében *Crataegus monogyna*, *C. laevigata*, *Prunus spinosa*, *Cornus mas*, *C. sanguinea*, *Euonymus verrucosus*, *E. europaeus*, *Ligustrum vulgare*, *Acer tataricum*, *Rosa canina* alkot sűrű bozótot. Gyepszintjét Quercetea pubescenti-petraea fajok jellemzik, mint a *Calamintha sylvatica* subsp. *sylvatica*, a *Polygonatum odoratum*, a *Glechoma hirta*, a *Pulmonaria mollis*, a *Lithospermum pupureo-coeruleum*, a *Chrysanthemum corymbosum*, a *Peucedanum cervaria*, az *Astragalus glycyphyllos*, a *Lychnis coronaria*, a *Festuca heterophylla*, *Brachypodium sylvaticum*, a *Poa angustifolia*, a *Dactylis polygama* stb. A cseres tölgyes érdekes növényei a cserjeszintben megtalálható *Berberis vulgaris*, mely északabbról – a Karancs-Medvesről – hiányzik (CSIKY), valamint a gyepszintben megjelenő *Potentilla micrantha*, *Valeriana officinalis*, *Euphorbia polychroma*, *Hypericum hirsutum*, *Primula veris* és *Polygonatum latifolium*. Megfigyelhető, hogy néhány Quercio-Fagetea elem is megjelenik, mint a *Pulmonaria obscura*, a *Cruciata glabra*, ami annak köszönhető, hogy a hegy ÉNyugati részén a társulás a

gyertyános-tölgyesek felé mutat átmenetet. Bár tipikus gyertyános-tölgyes erdő nem jelenik meg, de néhány *Carpinus betulus* a lombkoronaszintben van, és a dús cserjeszint eltűnik, valamint a gyepszintben megjelenik a *Neottia nidus-avis*. A társulás érdekessége az is, hogy a délnyugati oldalon néhány fragmentumban *Acer tataricum* található a lombkoronaszintben, és az *Ulmus minor*-ral, az *Acer campestre*-vel második lombkoronaszintet alkot a *Quercus cerris* alatt. Itt a cserjeszint szegényebb, fiatal *Acer tataricum*-ok, *Crataegus laevigata*-k, *C. monogyna*-k és *Ligustrum vulgare* alkotják. Így a társulás képe a tatárjuharos lösztölgyesekét idézi, azonban annak sok faja teljesen hiányzik. Bár a hegyen érzékelhető a lösz jelenléte, az igazi löszgyepi fajok közül sokan hiányoznak. A Kelet-Cserhátból közölt *Phlomis tuberosa* és *Vinca herbacea* (MÁRTON 1989) nem kerültek itt elő. Ennek ellenére a hegy – ritka növényeivel, tatárjuharos erdőfoltjaival – méltó a figyelemre és a védelemre.

Köszönetnyilvánítás

Hálás köszönet illeti BAGYINSZKI Boglárkát sokrétű segítségével, és CSIKY Jánost szakmai segítségnyújtásáért. Színtén megköszönöm PRAKFALVI Péternek a hegy geológiájának megismeréséhez nyújtott segítségét.

Summary

The vegetation of the hill Kő-szirt (Cserhát Mountains, N-Hungary)

G. SRAMKÓ

The hill Kő-szirt belonging to the Cserhát Mountains is found in Nógrád County, on the right bank of Zagyva river, next to the village Mátraverebély. In the article data are given on the vegetation of Kő-szirt hill (on associations and characteristic plants). The territory has undisturbed associations where can be found a few rare plants e.g. *Pulsatilla grandis*, *Dictamnus albus*, *Echium russicum*, *Carduus collinus*, *Poa pannonica* subsp. *scabra*, *Stipa pulcherrima* and characteristic plants e.g. *Adonis vernalis*, *Pulsatilla pratensis* subsp. *nigricans*, *Festuca rupicola*, *Festuca valesiaca*, *Quercus pubescens*, *Erysimum odoratum*, *Chrysopogon gryllus*.

Irodalom

- BARTHA D. – KEVEY B. – MORSCHHAUSER T. – PÓCS T. (1995): Hazai erdőtársulásaink. – *Tilia* 1: 8-85.
- JUHÁSZ Á. (1987): Évmilliók emlékei. Magyarország földtörténete és ásványi kincsei. – Gondolat, Bp. pp.: 423-436.
- KOVÁCS J. A. (1995): Lágyszárú növénytársulásaink rendszertani áttekintése. – *Tilia* 1: 86-144
- LÁNG S. (1967): A Cserhát természeti földrajza. – Akadémiai Kiadó, Budapest. pp.: 79-113., 145-159.
- MÁRTON F. (1989): Kelet-Cserhát Tájvédelmi Körzet. In: FANCSIK J. (szerk.): Nógrád Megye védett természeti értékei. – Nógrád Megyei Tanács V.B. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztálya, Salgótarján. pp.: 90-93.
- SIMON T.(1992): A magyarországi edényes flóra határozója. – Tankönyvkiadó, Bp.
- SIMON T. (1984):
- SIMON T. (1989):
- SOÓ R. (1964): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I. – Akadémiai K., Bp. pp.: 96-124.